

Representantforslag 110 S

(2014–2015)

fra stortingsrepresentantene Marit Arnstad, Geir Jørgen Bekkevold, Anders Tyvand og Anne Tingelstad Wøien

Dokument 8:110 S (2014–2015)

Representantforslag fra stortingsrepresentantene Marit Arnstad, Geir Jørgen Bekkevold, Anders Tyvand og Anne Tingelstad Wøien om sterkere statlig satsing på vedlikehold av verneverdige kirker

Til Stortinget

Bakgrunn

Kirkebygningene og deres omgivelser er en sentral del av den norske kulturarven. Gjennom tusen år har det blitt bygget og utsmykket kirker i alle landsdeler og så å si alle lokalsamfunn. Kirkebygget har mange steder vært det eneste eller det mest markante offentlige bygget av noen alder. Kirkebygget var og er fremdeles «signalbygget» som gjør et sted til et sted og ofte også en bydel til en bydel.

Av de mange kirker som ble bygget i Norge i middelalderen, er bare noen få tilbake. Norge har 162 middelaldersteinkirker og 33 trekirker fra samme tidsperiode. Av disse siste er 28 stavkirker, og disse er av særlig stor betydning. Stavkirkene er Norges kanskje viktigste bidrag til den internasjonale arkitekturarven, noe som illustreres ved at Urnes stavkirke i Luster i 1979 ble tatt opp på verdensarvlisten som forvaltes av UNESCO.

Norge har også en verdifull gruppe kirkebygninger fra perioden etter reformasjonen og før 1650, som i nyere tid automatisk er blitt fredet, på linje med andre stående bygninger fra det samme tidsrommet.

Når det gjelder den store mengden kirker som er bygget etter 1650, representerer også disse svært store kulturhistoriske verdier – ofte like store verdier som de kirkene som er fredet etter alderskriterier. Mange av dem anses for å være i «fredningsklasse»

eller «fredningsverdige» – og håndteres derfor som om de var fredet av Den norske kirke og vernemyndighetene. Rent praktisk handler denne ordningen om at de aktuelle kirkene listeføres på særskilt måte. At kirkebygninger ikke er i fredningsklasse, betyr selvfølgelig ikke at de er uten kulturhistorisk verdi. Tvert imot vil man i denne gruppen kirker finne mange bygninger som er markante og verdifulle i sine lokalsamfunn.

I Norge er det særlig mange kirker fra perioden 1850–1910. Det ble reist over 700 kirker i dette tidsrommet. Det er grunn til å huske at noen av de arkitektene som ga form til mange av disse, som J.W. Nordan og C.H. Grosch, i særlig grad har vært med på å prege bildet av den norske bygdekirken som arkitektonisk fenomen.

Også kirker fra 1900-tallet er en rik og variert arkitekturskatt. At kirkearkitektur fra dette århundret bærer på mange overraskelser, illustreres kanskje best av at vestfronten på Nidarosdomen ble opptatt på verneorganisasjonen ICOMOS' liste over de mest representative norske kulturminnene fra det 20. århundre. Det er grunn til å huske at 1900-tallets arkitekturskatt rommer mange kjente kirker, et av de beste eksemplene på dette er «Ishavskatedralen» (Tromsdalen kirke) i Troms. Etterkrigstiden var en veldig aktiv kirkebyggeperiode, da den norske arkitektstanden på bred front gjorde seg gjeldende. Kirkearkitekturen gjennomgikk en betydelig fornyelse på 1950- og 1960-tallet. Kirkene fra 1945 og framover spiller en viktig rolle i utviklingen av norsk arkitektur, men perioden er underrepresentert i utvalget av fredede/vernede kirker.

Kirkebyggingen i Norge har fortsatt inn i et nytt årtusen. Mortensrud kirke (2002) og den såkalte Nordlyskatedralen i Alta (2013) er eksempler på bygninger som forteller om kirkens virkelighet i en ny tid. Flere nyere kirker vil uten tvil bli regnet som ver-

neverdige eller fredningsverdige i framtida. Per 2015 er ingen av kirkene bygd etter årtusensskiftet underlagt fredning eller vern.

Kirkevedlikehold – ansvarsforhold

I Norge har forvaltningsansvaret for lokalkirkene vært forankret i lokalsamfunnet. Dette forvalteransvaret inkluderer også eiendomsforvaltningen, altså ansvaret for kirkebygninger og kirkegårder. I praksis blir disse håndtert av de kirkelige fellesrådene i primærkommunene eller menighetsrådene i ettsoknskommuner. I all hovedsak er det altså slik at kirkene eies av soknene.

Selv etter endringene i kirkeordningen i 2012 er det fellesrådenes økonomi som først og fremst setter rammer for kirkevedlikeholdet. Ser man bort fra kostnadene ved å holde menighetene med prest (en utgift staten håndterer), er det fellesrådenes og menighetsrådenes økonomi som i praksis utgjør økonomien i Den norske kirke.

Disse forholdene skaper en nær forbindelse mellom spørsmålet om kirkevedlikehold og kommuneøkonomi. I en tid hvor kravene til kommunal tjenesteyting blir stadig flere og hvor investeringsbehovene øker, har man sett en tendens til at vedlikeholdsoppgaver blir nedprioritert i kommunene. Det er vanskelig for kommunepolitikere å prioritere vedlikehold av lokale kirker hvis det er sterkt behov for mer lærerkapasitet i grunnskolen, hvis pensjonsforpliktelsene blir for store eller hvis man trenger flere sykehjemsplasser. I flere kommuner kan det også være en kompetanseutfordring knyttet til kulturhistorisk bygningsmasse.

Statlig innsats til nå

Storting og regjering har ved ulike korsveier engasjert seg for å få til et mer kraftfullt statlig virkemiddelapparat på feltet «kirkevedlikehold». Da St.meld. nr. 16 (2004–2005) «Leve med kulturminner» ble lagt fram og behandlet i Stortinget i 2005, var diskusjonen om kirkeforfallet ett av flere viktige elementer.

For det første erkjente man de store utfordringer kirkeforvalterne i menigheter og kommuner hadde på feltet. Det ble videre lansert en rentekompensasjonsordning for kirker, som ble utlyst samme år. I den forbindelse ble det uttalt at

«Kulturhistorisk verdifulle kirker skal ha høy prioritet ved fordelingen av investeringsrammen og kompensasjonen på de enkelte tiltakene».

Da Innst. S. nr. 227 (2004–2005) om «Leve med kulturminner» ble behandlet i Stortinget 8. juni 2005, ble følgende forslag enstemmig vedtatt:

«Stortinget ber Regjeringen i henhold til sektorprinsippet om å utarbeide en strategi for hvordan alle freda og verneverdige kirker, herunder steinkirker fra middelalderen kan sikres et forsvarlig vedlikeholdsnivå.»

Det ble i 2005 innført en ordning med rentekompensasjon for kirkebygg, en ordning som i dag styres av Kulturdepartementet og forvaltes av Husbanken. Målet med ordningen er at den skal stimulere til sikring og bevaring av kirkebyggene, kirkenes utsmykning og inventar. Kompensasjonsordningen omfatter alle kirkebygg i Den norske kirke, og fredede og verneverdige kirker har prioritet. Finansdepartementet opplyste høsten 2014 at det da var «gitt tilsagn om rentekompensasjon til prosjekter i 837 kirker fordelt på 303 kommuner.» Ordningen ble første gang etablert i statsbudsjettet for 2005. I perioden 2005–2014 har investeringsrammen under ordningen vært utvidet flere ganger. I perioden 2005–2013 ble det gitt tilsagn om rentekompensasjon (tilskudd) for investeringer på rundt 3 mrd. kroner. I Stortingets behandling av statsbudsjettet for 2015 ble det vedtatt en ny investeringsramme på 500 mill. kroner.

I 2007–2009 eksisterte det også en tilskuddsordning til de eldste kirkene (fra før 1650) i Opplysningsvesenets fond (OVF), selv om denne ordningen fikk liten betydning. Ordningen ble avvirket på grunn av svakere økonomi i OVF.

Viktigere var det at kulturminnemyndighetenes arbeid med de antikvarisk mest verdifulle kirkene ble trappet opp. Viktigst i denne sammenhengen var stavkirkeprogrammet, som nå er fullført, men som også handler om en tallmessig liten gruppe kirker. Som tidligere nevnt har Norge kun 28 stavkirker. I 2005–2015 har alle stavkirkene blitt satt i stand – noe staten har brukt om lag 150 mill. kroner på.

Det er også verdt å nevne at kommuneøkonomien har blitt styrket de siste årene. Likevel så man at økte rammer i kommunesektoren ikke brakte med seg den opprustning av bygningsmassen som kommunene har ansvar for, og spesielt ikke kulturminner som f.eks. kirker. Dette må forstås ut fra de samlede krav til tjenesteyting i kommunesektoren, som stadig øker i omfang.

Det er også verdt å merke seg at det viktigste statlige virkemidlet – rentekompensasjonsordningen – bygger på at kommunene skal ta opp lån. Man vet i dag at gjeldsgraden i kommunesektoren er svært stor, og at låneviljen derfor minsker. Selv om rentekompensasjonsordningen kan være aktuell for noen kommuner, er det likevel et stort behov for å finne virkemidler som *ikke* er basert på kommunale lånevedtak.

Status i 2015

KA, Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon, har i rapporten «Felles eie – felles ansvar – en tilstandsrapport for norske kirker» (2013/2014) do-

kumentert at Norge fortsatt har store utfordringer knyttet til kirkevedlikehold. Undersøkelser gjort vinteren 2013 i 1 511 av 1 625 kirker viser et sammenlagt bilde. Likevel er utfordringene så store at KA kan rapportere:

1. «Undersøkelsen i 2010 viste en klar forbedring fra 2006 på mange punkter. I årets undersøkelse har denne positive utviklingen flatet ut. For ett viktig område har tilstandsnivået gått ned, dette gjelder bygningenes yttervegger. Mer enn hver fjerde kirke har problemer knyttet til ytterveggene, og dette er et alvorlig signal.»

2. «For undersøkelsen som helhet, ligger gjennomsnittresultatet av alle spørsmålene på eksakt samme nivå som i 2010. Fordi andelen kirker med klimaskall-feil ikke har blitt lavere, gir undersøkelsen klare indikasjoner på at det totale vedlikeholdsetterslepet fra 2010 ikke har blitt redusert.»

3. «Det fremgår av undersøkelsen at 15-20 % av de fredete og verneverdige kirkene har problemer knyttet til drenering og bortledning av overflatevann.»

4. «KA har anbefalt at 70-80 % av alle kirkebygg bør ha et automatisk slokkeanlegg. Undersøkelsen viser at litt over 11 % av kirkene har slike anlegg. For de fredete kirkene er denne andelen høyere, her ligger andelen på 29,1 %. Dette skyldes i hovedsak at det er bevilget statlige midler til oppgradering av stavkirkene. Ser man på hele gruppen med fredete og verneverdige kirker, viser undersøkelsen av 15,5 % av disse kirkene har automatiske slokkeanlegg, [...]»

Staten må ta et større ansvar

Det er uholdbart at Norge i altfor høy grad lar en sentral del av den felles kulturarven forfalle og stå usikret mot brann og innbrudd. Det er derfor nødvendig med et nasjonalt løft for vedlikehold av kulturhistorisk viktige kirker – et løft hvor staten må ta et større ansvar enn den gjør nå, og hvor statens medvirkning stiger i takt med den enkelte kirkes kulturminneverdi. Forslagsstillerne ønsker derfor primært forslag til en slik strategi.

Dernest mener forslagsstillerne at det ville være hensiktsmessig med et statlig bidrag til dette løftet på flere nivåer:

1. Det bør opprettes et eget bevaringsprogram i regi av Riksantikvaren for særlig viktige, automatisk fredede steinkirker, hvor noen store steinkirker fra middelalderen får dra nytte av en særlig sterk statlig medvirkning til restaurering og vedlikehold. Det bør videre opprettes et eget bevaringsprogram for etterreformatoriske kirker som er automatisk fredet og kirker fra etter 1650 med særlig stor kulturminneverdi.
2. Det bør opprettes et eget program innenfor rammene av Norsk Kulturminnefond, hvor man initi-

erer «spleiselag» mellom stat og kommuner for å vedlikeholde og sikre norske kirkebygg som er fredede eller verneverdige. Denne ordningen burde ha som mål at det statlige bidraget over tid skal utgjøre i snitt 30 pst. av de totale kostnadene, og denne nye innsatsen må skje som følge av nye bevilgninger til Kulturminnefondet.

3. Endelig bør rentekompensasjonsordningen for kirkebygg styrkes som et supplement til de to nevnte ordningene, og ha alle landets kirkebygg som målgruppe.
4. Ut fra prinsippet om likebehandling bør man også satse sterkere på tilskuddsordninger som er til gagn for private kirkebygninger og de bygninger som tilhører andre trossamfunn – i begge tilfeller med vekt på bygninger som er kulturhistorisk betydningsfulle.

Forslagsstillerne ønsker ikke med dette å endre de gjeldende ansvarsprinsippene når det gjelder bygningsvedlikehold. Målet er at det statlige medansvaret, som allerede er erkjent, skal framstå som mer adekvat enn hva det gjør i dag. Verken på kort eller lang sikt er det aktuelt for forslagsstillerne å gå inn for løsninger som innebærer at noen annen enn primærkommunene skal ha ansvar for vedlikehold av kirkebygg.

Forslag

På denne bakgrunn fremmes følgende

f o r s l a g :

1. Stortinget ber regjeringen i henhold til sektorprinsippet utarbeide en forsterket strategi for hvordan alle fredede og verneverdige kirker kan sikres et forsvarlig vedlikeholdsnivå.
2. Stortinget ber regjeringen legge fram forslag om forsterkede statlige virkemidler for å ta vare på steinkirker fra middelalderen, fredede etterreformatoriske kirker og særlig viktige kirker fra etter 1650. Det bes om at regjeringen overveier om det kan opprettes bevaringsprogrammer etter mønstre av Riksantikvarens «Stavkirkeprogram».
3. Stortinget ber regjeringen fremme forslag om en særlig satsing på store, nasjonalt viktige steinkirker fra middelalderen.
4. Stortinget ber regjeringen overveie om «spleisemodellen» i sterkere grad kan anvendes når det gjelder vedlikehold av fredede og verneverdige kirker, og om Norsk Kulturminnefond kan få en sentral rolle i den kommende satsingen.

